

Dr. Kósa András

Meglopott iskolák*

*A nemzeteket úgy likvidálják, hogy legelőször elveszik az emlékezetüket.
Megsemmisítik könyveiket, műveltségüket, történelmüket.
És valaki másféle könyveket ír, más műveltséget nyújt,
és más történelmet gondol ki nekik.
A nemzet aztán lassan nem érti jelenét, és elfelejti múltját.
A környező világ pedig még sokkal hamarabb felejt.
(M. Kundera: A nevetés és a felejtés könyve)*

A nemzetek likvidálása „modern” gyakorlatának a fázisait oly találóan megfogalmazó fenti idézettel először egy (Kunderához hasonlóan szintén a hazája elhagyására kényszerült) dél-amerikai író nő regénye¹ mottójaként találkoztam. Jelzésül annak, hogy a fenyegetettség nem egyetlen nemzetre irányul. A történelem szomorú lapjai is sok nemzeti kultúrának – sőt nemzetnek – a megsemmisüléséről szólnak.

A nemzeti kultúrák megsemmisítésén (fokozatos eltorvasztásán) félelmetes erők munkálkodnak. Természeténél fogva elsősorban az élet minden területére rátenyerelni akaró globalizmus, annak bázisországai és intézményei. A globalizmus irányítói tudják, hogy a gyakran évezredek termését őrző nemzeti kultúrák komoly akadályt jelentenek az ő gyökértelen – gyakran minősíthetetlenül selejtes és alantas – „kulturiparuk” már eddig is bőséges hasznot hozott további mohó terjeszkedésének. Az erős nemzeti kultúrák lassíthatják a globalizmus hőn áhított, önző, az anyagi javak szerzésébe és élvezetébe beleszűkülő, csak kiszolgálói feladatokat igénylő és csak ilyenek elvégzésére alkalmas embertömeg létrejöttét. Céljaik megvalósításának egyik, talán legfontosabb alappillére egy hatalmas, egyre bővülő médiabirodalom, annak jól tartott, de nagyon szigorúan fogott szellemibéres-tömegével. Szomorú látni, hogy a *nemzetinek* hívott (csúfolt?) médiumok is felettébb gyakran leszállnak e birodalom egyre mélyebbre süllyedő szintjére. Hazai példa: (legjobb emlékezetem szerint) az MTV egyik, sokszor megismételt műsorában az izmos fekete legény táncol a szép szőke lánnyal, és többször torkaszakadtából üvölti: „Add ide a didit, az anyád úristenit.” Ez csak egy csepp a hazai kultúrmocsok óceánjából. A bűnt

---

* (Megjelent a Szeneci Molnár Társaság által 2006-ban kiadott *Szűj Rezső 90 éves. Írások az ünnepelt tiszteletére* című könyvben, I. kötet. 321–330. oldal.)

¹ D. Chaviano: *El hombre, la hembra y la hambre (A férfi, a nő és az éhség)*. Barcelona, 1998, Ed Planeta.

igazából azok követik el, akik lehetővé teszik, hogy a kultúra és az ízlés végleges kitagadottjai műsort szerkeszthetnek a „mi” televíziókban.

A nemzetek általában védekeznek kultúrájuk kiüresítése, megsemmisítése ellen. Sikerebben ott, ahol az elnemzetietlenítés ügynökei még nem arattak túl sokat. Védekeznek intézmények, társadalmi egyesületek, egyházak, „egyszerű” emberek. Mindazok, akik számára megnyugvást, biztonságot, erőt és örömet jelent, hogy birtokosai az emberi kultúra egy sajátosan szép, számukra mással nem pótolható kincsestárának. Sőt vannak olyan országok is, ahol a kultúra és az oktatás hivatalos irányítói is a nemzeti kultúra fennmaradása és gazdagodása feltételeinek megteremtésén munkálkodnak.

Napjainkban kisebb-nagyobb mértékben minden nemzet ki van téve kultúrája kicserélésének, megsemmisítésének. Főként a kis nemzetek, közülük is leginkább azok, amelyeket össze-vissza szabdaltak. Vannak azután olyan népek-nemzetek is, amelyek hatalmuknál fogva, gazdasági érdekből „nagyüzemekben” gyártott kulturális termékeiket – azoknak sem a legjavát – igyekeznek új, modern kultúraként mindenüvé exportálni. Érdeemes még felfigyelni az EU alkotmánytervezetéről szóló népszavazásokra. Az elutasítás sok oka között nyilván szerepe volt a nemzet féltésének is. Tartanak a bürokrácia szinte elviselhetetlen fojtogatásától, egy általános szellemi csajkarendszer kialakulásától.

Fenyeget-e bennünket, magyarokat is a nemzetként való megsemmisülés veszélye? Sok jel mutat arra, hogy igen. Talán nagyobb mértékben, mint néhány, hozzánk képest öntudatosabb, saját kultúrája megőrzésében egységesebb akarató nemzetet.

Aligha van olyan magyar értelmiségi (a „csak” szakembereket nem számítom, és azokat sem, akik merő véletlennek tartják, hogy közénk születtek vagy egy ideje együtt élnek velünk), akit a mottóban élénk tárt gondolatok ne nyugtalanítanának.

E sorok írója, az érettségi után, amikor elhatározta, hogy tanár lesz, így gondolkodott: az akkori érettségi anyaggal eléggé tisztában van, de az a további tanulmányai (matematika) során nagyon gyorsan elkophat, és nem válhat jó tanárrá, ha – legalábbis nagy vonalakban – nem tudja, hogy leendő diákjai számára a mindenkori iskola milyen követelményeket szab. Elhatározta, hogy a többi tantárgy változásaival – a lehetőségeihez képest – lépést tart. Ez sok évig sikerült is, először (a hamisítások elviselhetetlen volta miatt) a történelem esett ki. Azután lassan felhagyott a többi tárgy követésével, legtovább a fizika bírta. De mind a mai napig nyomon követi a magyar irodalom (később már csak: irodalom) középiskolai tanítását.

A magyar irodalom és azon belül a költészet jelentette és jelenti számára a legnagyobb szellemi élményt. Az mélyítette el benne fajtája érényeinek és hibáinak jobb megismerését, és tette lehetővé nemzete sorsának és történelmének „belülről való” látását. És irodalmunk adott komoly lökést ahhoz is, hogy más népek irodalmából minél több szépséget és gondolatot olvasson magába. Az az út azonban, amelyre a ma iskolája rálépett, komoly aggodalommal tölti el.

Az iskola sok összetevőjű és szükségszerűen mégis egységes feladatainak megoldásához az általános és a magyar kultúra, valamint a tudományok és a tapasztalat szinte elképzelhetetlenül gazdag tárházából meríthet. Számos jel mutat arra, hogy sokszor igen rosszul szelektál. Ezt tette a múltban is. A jövő biztató alakításához azonban okvetlenül kell, hogy az iskola gazdagodjék, igazi értékeket ne lophassanak ki belőle. A nemzeti értékeket a legkevésbé. Ha ez megtörténik, később bajosan vagy egyáltalán nem lehet orvosolni. El kell érni: az iskolát elhagyó diák tudja és érezze, hogy nem élhet teljes életet kultúra, család, haza és nemzet nélkül. Akkor sem, ha külföldre veti vagy csalogatja az élet. Tanulságos lehet Márai példája. Ő 1942-ben a *Röpirat a nemzetnevelés ügyében* című könyvében a következőket írta: „A legveszedelmesebb jelszó, melyet a magyarság fülébe húzhatott egy olcsó sikerre számító nemzetszemlélet, az *extra Hungariam*² jelszava.” És 7 évvel később, a naplójában, immár idegenben: „Nincs »honvágyam«, csak éppen nem »vagyok«. Felkelek, lefekszem, olvasok. Haza nélkül lehet élni, csak ez nem valóságos élet.” Megkésett vallomás ez a *legveszedelmesebb jelszó* mellett! Csak más szavakkal, fájdalmasan, reménytelenül.

Az értékek megtartásával, illetve elsikkasztásával kapcsolatban lehetetlen kitérni minden fontos tényezőre. Mindössze az irodalomoktatás egy lényeges kérdéséről szólnék. A történelemoktatás problémái ugyan mindegyiknél fontosabbak lehetnének, de a korábban is érzékeltetett okok, valamint azok az elképesztő dolgok, amelyek a történelem kutatása és oktatása során nap mint nap elénk tárulnak, eltántorítanak tőle. Mert hogyan álljunk például (a felháborodáson túl) ahhoz a problémához, hogy egyes hazai történelemkönyvek a honfoglaló magyarok viselkedéséről majdnem ugyanazt a képet nyújtják, mint ahogy azt néhány szélsőséges román tankönyv teszi?³ Van még szégyenletesebb is: Pár évvel ezelőtt rendeztek egy közös magyar–román történészkonferenciát. Az ezt hirdető plakát román szövege teljesen tárgyilagos volt: „1918. Konferencia egy korszak végéről és egy új kezdetéről.” A magyar változat azonban

---

² Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita. (Magyarországon kívül nincs élet, ha van élet, az nem ilyen.)

³ Andrásfalvy Béla: Torzkép a magyarságról. In *Honismeret*. 1988/5. sz.

kibővült azzal, hogy „1918 *tiszteletére*” rendezett konferenciára hívta a tudós történészeket. Többen bizonyára el is mentek a konferenciára. (A tárgyilagosság kedvéért azonban el kell mondanom, hogy magyar politikus – tudomásom szerint – még nem mondott nyilvánosan pohárköszöntőt „1918 *tiszteletére*”.) És vessük fel azt a – szerintem költői – kérdést: elképzelhető-e, hogy van olyan román történész, aki részt venne pl. a „2. bécsi döntés *tiszteletére*” szervezett, részben Magyarországon tartott konferencián. Megemlítek egyet a legfrissebb sunyiságok közül: az idei középszintű történelemérettségi 28 oldalas vizsgacsomagjában van egy táblázat, amely Erdély lakosságának nemzetiség szerinti megoszlásáról tartalmaz néhány adatot 1773-tól 1850-ig. Ebből a diáknak többek között válaszolnia kell arra, hogy melyik volt a legnagyobb létszámú nemzetiség az adott időszakban. A román. De a kérdés mögött mégis ott lapul a tárgyilagosság álcáiba bújtatott alattomoság: nincs mellette például Kolozsvár, a többi erdélyi nagyváros, a Székelyföld vagy a Partium egyetlen hasonló jellegű táblázata sem. Egy dolog azonban világos: új, talán a régienél is hamisabb történelmet írnak, írogatnak a számunkra. A sok történelemtudós (sajnos azt kell mondanom: nem mindennapi bátorsággal) talán megakadályozhatná ennek véghezvitelét.

Gyakran jár eszemben Benedetto Croce olasz filozófusnak az a mondása, hogy az olasz történelmet legjobban Francesco de Sanctis irodalomtörténetéből lehet megismerni. Legalább ennyire tár(hat)ná elénk a mi történelmünket is egy igazi magyar irodalomtörténet. Sok, főként hozzánk hasonló viszontagságokon átment nemzet tartaná szerencséjének, legnagyobb kincsének és életadó erejének, ha irodalma oly mértékben és olyan művészi színvonalon ölelné magához történelme nagy eseményeit és személyiségeit, mint ahogy ezt a mi irodalmunk tette.

A középiskolai irodalom-tananyagot részben az ún. *Nemzeti (?) alaptanterv*, részben az érettségiről szóló kormányrendelet⁴ tartalmazza. Az előbbi általános útmutatásokat ad, a kormányrendelet viszont már konkrét: felsorolja azokat az írókat és költőket (pontosan: 30-at), akiknek az ismeretét az érettségien megkövetelik. Nemcsak felsorolja, de osztályokba is csoportosítja őket, ami nyilván fontossági sorrendet is jelent. A következőkben erről, a követelményrendszer egyetlen „megfogható” részéről szólnék. A táblázatkészítés korunk nagy divatja, szellemóriások esetében azonban primitív is, felesleges is. Az első osztály létszáma 6, a második osztályé 13, a harmadiké 11, de ezt – a liberális iskolapolitika nagy dicsőségére – a tanár *legfeljebb két* (!) alkotóval kibővítheti. Nézzük meg mindezt részletesebben!

---

⁴ Magyar Közlöny, 2003., 57. szám, II. kötet.

1. osztály (NB I.⁵)

ÉLETMŰVEK: Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila. Alapjában nem lehet kifogásolni, ha felsorolják azokat a klasszikusokat, akiknek az életművét – természetesen középiskolai szinten – az érettségizőknek ismerniük kell. Ez azonban csak akkor ér valamit, ha az viszonylag teljes egész: nem lenne szabad a sornak Petőfivel kezdődnie. *Néhány századot bizony kilóptak belőle!* És csak elítélni lehet azt a tiszteletlenséget és hozzá nem értést, amelynek következtében irodalmunk kiemelkedő nagyjai közül kihagyták Balassit, Zrínyit, Csokonait, Vörösmartyt, Berzsenyit, Jókait és Móricz Zsigmondot. Az ő életművük nélkül a magyar irodalom bármely, reprezentatív célú bemutatása összefüggéstelen, féloldalas, hamis. Vajon kik mertek arra vetemedni, hogy pl. Berzsenyi sziklába vésendő, örökbecsű sorait kihagyják a legnagyobb alkotások közül? Az imént hiányoltak nyilván bekerülnek majd a második osztályba. No, nem mindegyik.

2. osztály (NB II.)

PORTRÉK: Balassi, Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Mikszáth, Móricz, Radnóti, Szabó Lőrinc, Weöres, Ottlik, Máray, Pilinszky. Jókait és Zrínyit szégyenszemre innen is kihagyták.

3. osztály (NB III.)

LÁTÁSMÓDOK(?): Zrínyi, Jókai, Krúdy, Karinthy, Kassák, Illyés, Németh László, Örkény, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Szilágyi Domokos. Jókai tehát helyet kapott az NB III-ban. Nem szolgálhat örömünkre, hogy Zrínyivel együtt nagy nehezen bevalogatták ebbe az utolsó osztályba. Itt olvasható különben a liberális oktatáspolitiká már említett gyöngy-szeme is: „A lista bővíthető legfeljebb két⁶, a fentiekhez hasonló jelentőségű szerzővel.”

Jókai. Arcátlanságnak tartom irodalmunk, sőt egész kultúránk eme óriási alakjának a „besorolását”. Ő az, akit az elmúlt másfél évszázadban legtöbbet olvastak. Generációk fordultak, fordulhattak hozzá, hogy a szinte folyamatosan megtépázott nemzeti önértékük bátorításra találjon. Ha más országban alkott volna, intézetek sora magyarázná a nálunk csak meséknek nyilvánított alkotásai igazi értékeit, sőt műveinek valóság tartalmát. Sok ostobaságot sulykoltak róla korábban is, többek között azt, hogy hősei nem hús-vér emberek, vagy túlságosan jók, vagy túlságosan rosszak. Ez talán a művészi nagyság alapkritériuma? Aligha. Különben az elmúlt borzalmas század megmutatta, hogy mennyi olyan hús-vér szörnyeteg garázdálkodott a világban, akikhez képest Jókai negatív hősei, a Sárvölgyik, a Krisztyán Tódorok, a Vajdár Benjámink csak kisstílű

---

⁵ Némi, nem túlságosan erőltetett hasonlóság alapján valamely sportág nemzeti bajnokságára utalok.

⁶ A középszintű érettséginél.

szélhámosok. Nyelvezetének értékeit elhallgatják, és felettébb gyakran vetik szemére, hogy írásai elmúlt korokról szólnak, olvasása pedig helyenként nehézkes. Gondoljunk arra, hogy hány, sokkal régebbi korszakról szóló és sokkal nehezebben olvasható mű szolgál iránymutatóul különféle népeknek, népcsoportoknak. Mert egy közösségből fakadtak, s belőle merítenek összetartást, kultúrát. Nekünk is van – nemzetünk más szellemi megalapozói és fenntartói között – egy Jókai Mórunk. Nemzetünk kultúrájából kicsempészni (ahogy azt a korábbi kísérletezők sem tudták) az irodalmi táblázat készítőinek sem sikerülhet.

Kik a megnevezetlen „tartalékok”, a kihagyottak? Csupán hiányos felsorolásra szorítkozhatok. Íme: Szenczi Molnár Albert, Pázmány, Mikes, Kármán, Bessenyei, Batsányi, Kazinczy, a Kisfaludyk, Kemény, Eötvös, Vajda, Tompa, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Kaffka Margit, Tolnai Lajos, Szabó Dezső, Gárdonyi, Móra, Tömörkény, Áprily, Kiss József, Mécs László, Sík Sándor. Aztán (Szilágyi Domokos kivételével) *a teljes „erdélyi” irodalom*: Dsida Jenő, Tamási, Nyírő, Kuncz Aladár, Reményik Sándor, Wass Albert stb. *Kilopták* (Illyés Gyula kivételével) *a háború előtti teljes népi irodalmat*. A magyar népköltészetet. És a szomorú sort oldalakon át lehetne folytatni.

Juhász Gyulára külön is ki kell térnem. Megbocsáthatatlannak tartom az ő kihagyását, az ifjúság előtti eltitkolásának nyilvánvaló szándékát. Juhász Gyulának helye lenne a legkiválóbbak között is. Nagy művész volt, verseinek dallama József Attilát is csodálatba ejtette. Megénekelte a múlt század első harmadának minden emberi és magyar bánatát és ritka örömeit is. Annyira vakok az osztályba sorolók sem lehetnek, hogy művészi értékeit ne látták volna. Talán, mert megírta a *Trianon* című versét, és a föld alól feljőve arra is kíváncsi lett volna, hogy „van-e még magyar dal Váradon?” (még van!), és hogy nemzetünket, „világ árváját sorsa veri még?” (veri). Talán az zavarhat egyeseket, hogy az ő szelíd szavai fejezték ki igazán, szívbe markolóan az öt részre szabdalt magyarság soha el nem múló döbbenetét a *Tápai Krisztus* című versében:

„És folyton buzgó öt szent sebei
Nem a magyarság sorsát hirdetik,
És ki segít már, ha ő nem segít?”

Vagy az ő széles humánumával van baj, aki „minden harcok minden elesőjét” szívéhez kívánta emelni, és ugyanúgy észrevette a váróteremben diergő anyóka szemében a könnyet, mint a kedvesét sirató román legényében. Vagy talán nem lenne kívánatos, ha olvasóiban most is időszerűnek tünnék az a kérdés, amelyet költőtársaihoz intézett:

„Talán megérem, hogy lesz itt honom még,
Költők, barátaim, oh, feleljetek.”

Csak a legsúlyosabb szavakkal illethető az, ahogyan az erdélyi (és a többi, határainkon kívüli) irodalmunkat lenullázták. Nagy művészi és emberi értékeket száműznek ezzel iskoláinkból, eltitkolva azt a szenvedést, megaláztatást, nacionalizmusok tobzódását, amelyet nemzettársaink millióinak egy végtelenül buta és gonosz döntés értelmében el kellett viselniük, valamint azt a helytállást és bátorságot, amellyel magyarok tudtak maradni. Műveik megismerése talán elősegítené, hogy mindazokban, akik bármilyen formában részesei voltak a december 5-i gyalázatnak, megmozduljon valami. Akiben még van szégyenérzet, szégyellje magát. Aki még egyáltalán képes ilyesmire, érezzen lelkiismeret-furdalást. Hogy nemzettársaink durva eltaszítása többé ne ismétlődhessen meg. Hogy minél hamarabb jöjjön el az az idő, amikor majd „lemossuk a gyalázatot”.

Sokan vannak közöttünk, akik azzal sértik meg az erdélyieket és a többi, határainkon kívül élő magyart, hogy megállapítják: *egészen jól beszélnek magyarul*. Nem veszik észre, hogy legtöbbjük sokkal szebben és jobban, mint ők. És fogalmuk sincs arról, hogy a magyar kultúra talán legáldottabb bölcsői ezekben a volt országrészekben ringtak. Bántó ostobaságukért elsősorban nem ők a felelősek, hanem a meglopott és a tolvajlást eltűrő vagy azt fel sem fogó iskoláik.

Nehéz eldönteni, mi károsabb, ha támadnak valakit, vagy ha elhallgatják. Azt hiszem, az utóbbi. Tizenhat éves lehettem, amikor a kezembe került Lukács György egyik könyve: *Népi írók a mérlegen*. Keveset tudtam róluk, de megéreztem a könyv elfogult, bántó, rosszindulatú és igazságtalan voltát. Ez a brosúra indított arra, hogy lázasan keressem a ledorongolt írók könyveit és minél többet olvassak tőlük. Sokat gazdagodtam általuk.

A listával – a létezésén túl – a legnagyobb baj annak tendenciózus volta. Nem kerülhet bele mindenki – érvelnek. Csakhogy Juhász Gyula és Tóth Árpád nem „mindenki”. Móra és Gárdonyi sem (lehet, hogy a listakészítők nem látják az ő értékeiket, de a Nagy Könyv mozgalom eredményei is azt bizonyították, hogy műveiket nem lehet kilopni a nagy irodalmi alkotások közül). Akárhogy csúrik-csavarják is a követelmények kijelölői, a lista bizonyos értékrendet sugall. Mondják: magába az irodalomtanításba – amelyet az iskola határoz meg – mások is bekerülhetnek. Igen, hébe-hóba, hasonlóan a társadalmi életben előforduló listás szavazásokhoz. Egy indoka azonban lehet a lista létrejöttének: ha nincs lista, akkor mód sincs olyan írók és költők tömeges, esetleg „hivatalos állásfoglalás” látszatát is keltő elhallgatására, kizárására, akiknek művészi teljesítménye a nemzet életével, gondjaival és sorsával elválaszthatatlanul összefonódik. Ha van lista, akkor ez a mellőzési folyamat elkezdődhet, valamint további szűkítéssel és cserékkel a célját egyre jobban

elérheti. A tendencia efelé mutat. A legnagyobbakat feltehetően soha nem merik kizárni, *csak hogy ők nem 6-an vannak!*

Fenti fejtegetéseim természetesen nem vonják kétségbe a listán szereplők művészi teljesítményét, legtöbbszörnek a nemzeti kötődését sem. Olvasom, szeretem és becsülöm műveiket. A lista azonban árnyékot is vethet rájuk amiatt, hogy eszközként használhatják őket nagyobb csillagok fényének a tompítására, esetleg kioltására. Képzetelem eljátszik azzal is, hogy az „életművesek” közül átadná-e valaki önként a helyét Vörösmartynak, Balassinak. Vagy a „portrésok” közül Jókainak, Zrínyinek. Vagy az előbbieket és a „látás-módosok” közül ki tartaná bűnnek Vajda János és Juhász Gyula elhallgatását, és ilyen helyzetben kívánnának-e jószívvel a „beválogatottak” között maradni.

Nem állítom, hogy a követelménykészítők szántsándékkal igyekeztek volna irodalmunk nemzeti értékeit csonkítani. Szerencsétlen listarendszerük azonban nem zárja ki ennek a lehetőségnek a felvetését sem. A tárgyilagosság kedvéért megjegyzem azt is, hogy az érettségi vizsgakövetelmények egyéb témáiban nyílhat lehetőség a fenti problémák némi enyhítésére.

Az idei érettségi írásbeli feladataiból kitűnik, hogy inkább gyors, felszínes gondolkozásra, talpraesettségre van szüksége a diáknak, semmint akár csak az első osztályba tartozó költők életművének az ismeretére. A régi elemi iskolákban volt egy tantárgy: *beszéd- és értelemgyakorlat*. A mostani érettségiben (és nem csak az irodalomban) én ennek, illetve ezen belül csak az értelemgyakorlatnak egy feltornásztatott változatát látom: „szövegértés és szövegalkotás” cím, illetve inkább jelszó alatt. Ezzel kapcsolatban szinte divattá vált a diákok elmarasztalása bizonyos (gyakran érthetetlen) szövegek meg nem értése miatt.⁷ Igen rossz csere feláldozni irodalmunkat – sokunk legféltettebb kincsét – a jelzett értelemgyakorlatok kedvéért.

Egyszer valaki, a statisztika kedvéért, valamint feltehetőleg más indulatoktól is vezéreltetve megszámlolta, hogy egy tv-híradóban hányszor hangozott el a „magyar” szó, és azt egy nyilatkozatában felettebb nehezményezte. Ha kezébe kerül ez az írás, ne fáradozzék: eddig a „nemzet” szó, illetve valamely képződménye 34-szer szerepel. A számolásból – a dolog lényegét nézve – kihagytam a *Nemzeti(?) alaptantervet*.

---

⁷ Vö. Kósa A.: *Az élethosszig tartó tanulás kezdeti korszakai*. GDF közleményei, Informatika, 6. évf. 4. sz., 2003. szeptember.